

چالش‌ها و راهبردهای صیانت و توسعه پایدار حریم کلانشهر تهران

(نمونه موردی: شهرداری منطقه ۱۵)

علیرضا خطیبی^۱، علی شمس‌الدینی^{۲*} و محمدعلی خلیجی^۳

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه جغرافیای انسانی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

۳. استادیار گروه شهرسازی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

*. نویسنده مسئول: Email: Ali.shamsoddini@yahoo.com

چکیده

رشد بالای شهرنشینی در دو قرن اخیر و به دنبالش، توسعه و گسترش شهرها موجب تغییرات کمی و کیفی زیادی در فضاهای شهری از جمله حریم شهرها شده است. ضرورت دارد از گسترش و توسعه بی‌ضابطه در حریم شهر به صورت جدی با برنامه‌ریزی دقیق و متناسب پیشگیری نمود چراکه پیشروی و رشد فزاینده چالش‌ها، موجب نابودی حریم کلان‌شهر تهران و از دست رفتن ریه تنفسی و اراضی ذخیره شهری برای توسعه پایدار آینده شهر خواهد گردید. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و براساس چگونگی به دست آوردن داده‌های مورد نیاز و روش کار و ماهیت، توصیفی تحلیلی می‌باشد. برای انتخاب پنل کارشناسان (معبد دلفی)، از روش نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده شده که در نهایت منجر به انتخاب ۱۲ نفر شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارایه راهبرد صیانت و توسعه پایدار حریم کلان‌شهر تهران از نرم‌افزار متاسوات استفاده شده است. منطقه ۱۵، یکی از مناطق جنوبی کلانشهر تهران است که از شرق با حریم شهر تهران دارای مرز مشترک است. تخریب محیط‌زیست طبق خروجی نرم‌افزار متاسوات، بزرگترین چالش صیانت و توسعه حریم منطقه ۱۵ است. ساخت و سازهای غیرمجاز و زمین‌خواری، چالش‌های بعدی هستند و سپس نوبت به تغییر کاربری باغات و زمین‌های کشاورزی، ایجاد آلودگی‌های صنعتی و جلوگیری از اجرای کمربند سبز و مهاجرت و سکونتگاه‌های غیررسمی و مدیریت متفرق (تنوع قوانین و تعدد مجریان قانون) می‌رسد. متاسوات بر این باور است که منابع و قابلیت‌هایی در جغرافیای مورد مطالعه پژوهش وجود دارد که در حکم راهکارهایی برای غلبه بر چالش‌های صیانت و توسعه پایدار جغرافیای مورد مطالعه هستند؛ مهمترین آنها «مدیریت یکپارچه حریم» است و سپس نوبت به «توجه مسئولین و اتخاذ وحدت رویه بین کلیه دستگاه‌های دخیل در حریم»، «حضور و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی» و «کمربند سبز» می‌رسد.

کلیدواژه‌ها: حریم تهران، نرم‌افزار متاسوات، شهرداری منطقه ۱۵ کلانشهر تهران، چالش و راهبرد، صیانت و توسعه پایدار.

ABSTRACT

The high growth of urbanization in the last two centuries, and consequently the development and expansion of cities, has caused many quantitative and qualitative changes in urban spaces, including the boundaries of cities. It is necessary to seriously prevent uncontrolled expansion and development in the city boundaries through precise and proportionate planning, because the advancement and increasing growth of challenges will lead to the destruction of the metropolitan boundary of Tehran and the loss of the city's breathing lungs and reserve lands for the future sustainable development of the city. In terms of purpose, this research is applied, and in terms of how the necessary data is obtained, as well as its method and nature, it is descriptive-analytical. To select the panel of experts (Delphi method), the snowball sampling method was used, which

ultimately resulted in the selection of ۱۲ people. The Meta-SWOT software has been used to analyze the data and offer a strategy for the protection and sustainable development of the metropolitan boundary of Tehran. District ۱۵ is one of the southern districts of the Tehran metropolis, which shares a common border with the city boundary of Tehran to the east. According to the output of the Meta-SWOT software, environmental degradation is the biggest challenge to the protection and development of District ۱۵'s boundary. Unauthorized constructions and land encroachment are the next challenges, followed by the change of use of gardens and agricultural lands, industrial pollution, the failure to implement the green belt, migration, informal settlements, and scattered management (due to the variety of laws and multiple law enforcers). Meta-SWOT believes that there are resources and capabilities in the geography under study, which can serve as solutions to overcome the challenges of preserving and sustainably developing the studied geography. The most important of these is "integrated boundary management," followed by "the attention of officials and the adoption of unified action among all the authorities involved in boundary management," "the presence and investment of the private sector," and "the green belt."

KEYWORDS: Tehran Proper, Challenge and strategy, protection and Sustainable Development, meta-SWOT, District ۱۵ Municipality of Tehran Metropolis

مقدمه

گسترش شهرنشینی و افزایش میزان مهاجرت از روستا به شهر، همه و همه باعث شده است تا توسعه بی‌برنامه شهرها و رخداد نارسایی‌ها در کنترل فیزیکی شهر پیامدی غیرقابل اجتناب در مدیریت شهرها باشد. از سوی دیگر وجود نواقص و نارسایی‌های ساختاری در شهر تهران درخصوص مدیریت یکپارچه حریم و وجود طیف مختلفی از نیروهای ذی‌نفع و ذی‌نفوذ باعث شده است تا مساله حریم پایتخت بدل به یکی از چالش برانگیزترین موضوعات مدیریت شهر تهران باشد. از جمله این مسایل و مشکلات می‌توان به رشد سکونتگاه‌های غیررسمی، ساخت و سازهای غیرقانونی و بی‌ضابطه، تغییر کاربری و تفکیک اراضی کشاورزی، خارج شدن زمین‌ها از بهره‌دهی کشاورزی، استقرار واحدهای صنعتی و صنفی پراکنده در حریم شهرها اشاره کرد. بخشی از این نارسایی در مدیریت یکپارچه حریم را باید معلول وضعیتی دانست که مدیریت شهری ما به معنای عام خود بر آن استوار است. از جمله این نارسایی‌ها، فقدان مدیریت یکپارچه حریم است. وضعیتی که به صورت خود به خودی تعارض آفرین است و شکل‌گیری اصطکاکات میان سازمانی فراوانی را حاصل می‌شود. در سطحی دیگر سازمان‌هایی نظیر استانداری و فرمانداری و بخشداری وجود دارند که آنها نیز هرکدام بر مبنای وظایف و برنامه‌های سازمانی خود دارای اشتراکاتی با شهرداری هستند که در حوزه حریم با یکدیگر تعارض منافع دارند؛ تعارض منافی که موجب تفاوت مفهومی میان وضع موجود و وضع مطلوب حریم می‌شود (ناصرمستوفی و قلمبر دزفولی، ۱۴۰۰: ۳۲۰).

جمعیت کره زمین در آغاز قرن بیست و یکم، ۶ میلیارد نفر بود و پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰، بیش از ۷۰ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی کنند. این رشد بالای شهرنشینی در دو قرن اخیر و به دنبالش، توسعه و گسترش شهرها موجب تغییرات کمی و کیفی زیادی در فضاهای شهری از جمله حریم شهرها شده است. چنین تحولات وسیعی در روند حریم و فضاهای شهری متأثر از رشد گسترده جمعیت شهری در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته، دو نتیجه متفاوت داشته است؛ در کشورهای اروپایی، رشد شهری و تغییر و تحولات آن در حریم و پیرامون، بسیار اندک، حتی در برخی موارد در حد صفر، و سطح جمعیت ملی در حد ثابت قرار داشته است. به طور نمونه، می‌توان به هلند اشاره کرد؛ کشوری که در طول دهه ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۹ تنها ۹۰۰ هزار نفر افزایش جمعیت داشته است. این تغییر و تحولات در پیرامون و فضای شهری کشورهای در حال توسعه اما بسیار زیاد است بطوریکه ساکنان شهری این کشورها در بین سالهای ۱۳۲۹ تا ۱۴۰۴، تقریباً ۱۴ برابر شده‌اند. طبق آمار، در سال ۲۰۰۰ در برابر هر دو نفر ساکن شهری در کشورهای در حال توسعه، یک نفر شهرنشین در کشورهای توسعه‌یافته وجود داشت. ولی این نسبت در سال ۲۰۲۵ به رقم ۴ در برابر یک خواهد رسید (سبحانی، زیویار و سرور، ۱۳۹۸: ۵۱).

نتیجه رشد شتابان جمعیت شهرنشین، هجوم جمعیت مهاجر به شهر و نیز ارایه خدمات شهری در شهرهای بزرگ است. این اتفاق منجر به گسترش شهر به سمت پیرامونش و تهدید حریم و محدوده آن می‌شود. خروجی چنین روندی، از بین رفتن زمین‌های کشاورزی و اکوسیستم طبیعی اطراف شهرهاست. آن‌هم درحالی‌که زمین‌های زیادی داخل شهرها، رها شده و از روند توسعه بازمانده و موجب ناکارآمدی و فرسودگی نواحی مرکزی شهرها شده‌اند. چنین زمین‌هایی به سبب استقرار در شهرها و بهره‌مندی از تاسیسات و تجهیزات زیربنایی و دسترسی مناسب به مراکز خدماتی و تسهیلات شهری می‌تواند فرصت‌های بالقوه‌ای برای مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب شهری و همچنین ابزاری مفید برای تحقق توسعه پایدار شهر باشند. این توسعه اثرات متنوعی را هم بر نواحی و حریم شهری و هم بر نواحی روستایی اطراف می‌گذارد به طوریکه هر چه شهرها توسعه بیشتری می‌یابند، تاثیرات خود را به نواحی دورتر اطراف خود منتقل می‌کنند (هادی‌زاده بزاز، ۱۳۹۲: ۶).

یکی از عمده‌ترین مشکلات موجود در کشور را باید در حریم مناطق شهری، ریشه‌یابی کرد. حریم تا آن اندازه در کشور ما دارای اهمیت است که مقام معظم رهبری را هم درگیر خودش کرده و باعث شد ایشان در مرداد ۱۳۸۴ به اعضای شورای شهر چنین بفرمایند: «مساله حریم شهر تهران یک واقعیت است، باید به آن اهتمام کرد. بخواهید، تصمیم بگیرید و بایستید و از ابزارهای قانونی به طور کامل برای این کار استفاده کنید». ۲ ماه بعد نیز، ایشان مجدداً مساله حریم را متذکر شدند: «زمین‌های شمال و شرق تهران را به تعاونی‌ها فروخته و جمع زیادی از آحاد مردم را درگیر ماجرا کرده‌اند. همه آن زمین‌ها باید آزاد و فضای سبز طبیعی شود و به مردم عوض آن زمین یا خانه داده شود. لازم است عزم راسخ پشت سر این کار باشد». (خطیبی و زرآبادی، ۱۴۰۰: ۱).

قسمت مهمی از چالش‌های کنونی کلان‌شهرها و از جمله تهران و حریمش، نتیجه اعمال رویکردهای بخشی در طول نیم قرن اخیر است که ادامه چنین روند و نگاهی، نمی‌تواند متضمن صیانت و توسعه فراگیر آن در ابعاد مختلف فضایی، زیرساختی، اجتماعی و اقتصادی باشد. حریم منطقه شهری تهران محل زندگی قریب به ۱۶ میلیون نفر است. این حریم تا به حال محلی بوده برای دست اندازی زمین‌خواران و هجوم فقرا و حتی برخی سازمان‌های رسمی در قالب تعاونی‌ها که زمینه‌های تفرق فضایی‌مدیریتی را در آن رقم زده‌اند (سرور، ۱۴۰۱: ۷).

حریم، واژه‌ای عربی است که معانی مختلفی برای آن ذکر شده است. در لغتنامه دهخدا، چنین عبارتی برای معنای حریم درج شده است: «حریم به معنای بازداشت کرده و حرام کرده شده است که مس آن جایز نیست. چیزی که حرام باشد و دست به آن، نتوان زد». فرهنگ عمید، چنین تعریفی از حریم ارایه داده است: «پیرامون و گرداگرد خانه و عمارت، مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب باشد». علامه حلی در تذکره الفقهاء، حریم را چنین تعریف کرده است: «حریم، اشاره به مکان‌های نزدیکی دارد که برای کمال انتفاع (از ملک مامور) نیاز به آنهاست. مثل جاده‌ها، محل جاری شدن آب، محل ریختن خاک و امثال اینها».

مدیریت حریم شهرها در کشورهای گوناگون تعاریف و روندهای مختلفی دارد؛ کره جنوبی برای مهار رشد منطقه کلان‌شهری سئول، سیاست کمربند سبز را در پیش گرفته که عمدتاً با فشار از طرف زمین‌داران و توسعه‌دهندگان روبروست. چین در جستجوی خلق تعریفی کارآمد از فضای «جریان و گرانس» برای نواحی کلان‌شهری است. در استرالیا هاله‌های فراشهری سعی در تغییرات عمده از چشم‌اندازهای طبیعی به توسعه مسکونی دارند. عربستان، ترسیم خطوط محدودکننده در پیرامون شهرها را به‌عنوان «کنترل پراکندگی شهری» و «تشویق به توسعه درونزا» از سال ۱۹۸۶ آغاز کرده است. بعضی از شهرهای آمریکا همچون «ارگون»، «سان دیگو» و «پورتلند» الگوی حدود شهری را دنبال می‌کنند و در برخی از شهرها مانند سیاتل، به شکل‌گیری «توسعه‌های حمل و نقل مدار» نظر دارد. روند جاری در فرانسه تا حد زیادی مبتنی بر «کنترل رشد شهرها» براساس تئوری «قطب رشد» متعلق به «فرانسوا پرو» است. در انگلستان جداسازی شهر از حومه‌های شهری با ایجاد کمربند سبز، یکی از اصول برنامه‌ریزی بعد از جنگ بوده است. سوییس از سال ۱۹۷۰ با اتکا بر دو استراتژی «کمربند سبز» و «مرزهای رشد شهری» تجربه‌ای مناسب در زمینه مدیریت گسترش شهری و برنامه کاربری اراضی داشته است (بهرامی‌جاف، تک‌روستا و نصیریان، ۱۴۰۱: ۷۱).

دانیالی و دیگران (۱۳۹۶) در مقاله «راهبردهای مدیریت یکپارچه در حریم کلان‌شهر تهران با تاکید بر ایجاد کمربند سبز» به این نتیجه رسیدند که رشد و گسترش تهران، مشکلات عدیده‌ای مانند استقرار صنایع آلاینده و مزاحم و تعدد و تراکم بالای اسکان‌های غیررسمی در محیط

پیرامون شهر را ایجاد و وجود مدیریت‌های متعدد و عدم هماهنگی برنامه‌های توسعه نقاط جمعیتی پیرامون شهر تهران به این مشکلات دامن زده است.

انوری (۱۳۹۷) در پژوهشی به ساماندهی حریم کلان‌شهر تهران در چارچوب مطالعه روابط متقابل میان اسکان جمعیت و اشتغال پرداخته که نتایج آن نشان می‌دهد عدم مشارکت مردمی در حفظ و صیانت از حریم شهر و تغییر کاربری‌ها رتبه نخست را به خود اختصاص داده و عدم تدقیق محدوده شهری تهران و کنترل مستمر در جایگاه دوم واقع شده است و سایر شاخص‌ها در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

زرآبادی و خطیبی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «صیانت و توسعه پایدار حریم شهر تهران با استفاده از مدل متاسوات» به این نتیجه رسیدند که مدیریت یکپارچه، وحدت رویه در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری بین دستگاه‌های دخیل و کمربند سبز دارای بیشترین اوزان هستند که نشان‌دهنده بالارزش بودن، تقلیدناپذیری و تناسب سازمانی‌شان نسبت به سایر عوامل در صیانت و توسعه پایدار حریم شهر تهران می‌باشد. همچنین دو مولفه گسترش کشاورزی ارگانیک و انتقال مشاغل و صنایع آلاینده محیط زیست، بیشترین میزان تناسب با اهداف را دارد. نتایج بررسی عوامل خارجی نیز نشان می‌داد مولفه‌های جلوگیری از ساخت و ساز غیرمجاز، حفظ و جلوگیری از تغییر کاربری اراضی باغی و زراعی و کاهش آلودگی و تخریب محیط زیست، بیشترین میزان تاثیر را در بین مولفه‌های کلان محیطی دارند.

یاسی و لی^۱ (۲۰۲۰) در پژوهش «آثار تعامل بین محدوده و حریم شهرها و نقش آن بر محیط زیست شهری: مطالعه موردی حریم شهر ووهان چین» به این نتیجه رسیدند که در برخی کشورهای در حال توسعه همچنان شهرنشینی با سرعت بالایی ادامه داشته و با وجود رشد و توسعه زیرساخت‌های شهری، امنیت زیست‌محیطی حریم شهرها در خطر و ناهماهنگی‌های آشکاری در تعاملات شهری محدوده و حریم شهرها مشاهده می‌گردد. پس تعامل بین محدوده و حریم شهرها از اهمیت بالایی برخوردار بوده و باید توسط مدیران و برنامه‌ریزان شهری به این موضوع توجه گردد. در مدیریت و برنامه‌ریزی‌ها متاسفانه موضوع تعامل لازم بین محدوده و حریم شهرها مورد توجه قرار نگرفته و ضرورت دارد روابط اقتصادی، اجتماعی، فضایی و اکولوژیکی شهری بین محدوده و حریم شهرها برقرار گردد.

منزوری و گونچالوس^۲ (۲۰۲۱) در مقاله «رویکردهای مدیریت رشد شهری و حکمرانی سرزمینی؛ تجزیه و تحلیل انطباق یک طرح اصلی» نقش ترتیبات حکمرانی سرزمینی در شیوه‌های اجرای طرح‌های اصلی مدیریت رشد متمرکز را بررسی کردند. مطالعه آنها بر نتایج فضایی رشد شهری در یک شهر متوسط برزیل، مطابق با برنامه‌های اصلی آن تحت مدیریت‌های مختلفی از احزاب سیاسی متضاد را مورد بررسی قرار دادند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ظرفیت حاکمیت بر توزیع فضایی رشد شهری و در نتیجه تنظیم پراکندگی شهری تاثیر می‌گذارد.

هدف اصلی این پژوهش، بررسی ریشه‌ای چالش‌ها و راهبردهای صیانت حریم شهرداری منطقه ۱۵ کلان‌شهر تهران، جهت دستیابی و تحقق توسعه پایدار می‌باشد. این ۲ سوال در جهت بررسی همین موضوع مطرح شده است: آیا مدیریت یکپارچه و وحدت‌رویه در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری بین دستگاه‌های دخیل با حضور همه ذی‌نفعان تاثیر مهمی در صیانت و توسعه پایدار حریم منطقه ۱۵ کلان‌شهر تهران دارد؟ جلوگیری از ساخت‌وساز غیرمجاز و تغییر کاربری اراضی باغی و زراعی تاثیر مهمی در صیانت و توسعه پایدار حریم منطقه ۱۵ تهران دارد؟

روش پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ بعد هدف، کاربردی می‌باشد چون که نظریه‌ها، قانون‌مندی، اصول و فنونی که در تحقیقات پایه تدوین شده‌اند را برای حل مسایل اجرایی و واقعی به کار می‌گیرند. تحقیق حاضر براساس چگونگی به دست آوردن داده‌های مورد نیاز و روش کار و ماهیت، توصیفی تحلیلی می‌باشد. روش پژوهش حاضر ترکیبی می‌باشد. برای گردآوری داده‌ها از اطلاعات ثانویه شامل اسناد، کتب، مقاله‌ها، طرح‌ها و برنامه‌های موجود استفاده شده است. از داده‌های نهادها و سازمان‌های دولتی و عمومی مانند اداره کل حریم شهرداری تهران، استانداری تهران،

^۱ Yasi & Lei

^۲ Menzori & goncalves

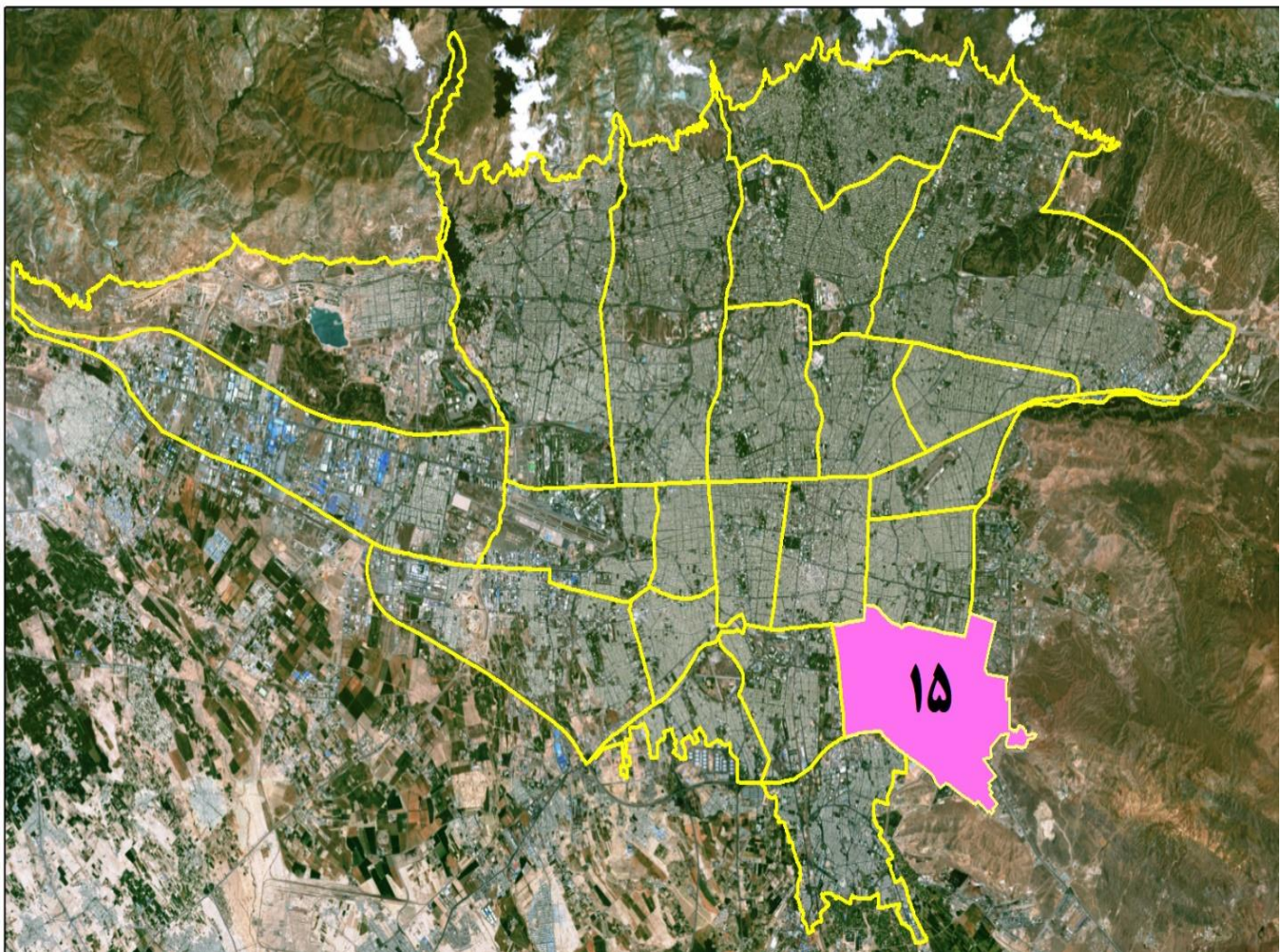
مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران و مرکز آمار ایران استفاده شده است. برای انتخاب پنل کارشناسان (معبد دلفی)، از روش نمونه‌گیری گلوله برفی استفاده شده که دلیل آن، عدم هدف‌گذاری روی تعمیم نتایج بوده است. معیار اصلی انتخاب این خبرگان، شناخت قبلی، تسلط کامل روی مباحثی چون حریم و توسعه پایدار، تمایل‌شان به حضور در این جمع و دسترسی آسان به آنها بود که در نهایت منجر به انتخاب ۱۲ نفر شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارایه راهبرد صیانت و توسعه پایدار حریم کلان‌شهر تهران از نرم‌افزار و مدل متاسوات استفاده شده است. متاسوات بر این باور است که منابع و قابلیت‌های منحصر به فرد، عامل اصلی رقابتی مستمر و پایدار را تشکیل می‌دهند. متاسوات با اجتناب از تصمیم‌گیری‌های ذهنی و بهره‌گیری از یک تکنیک سیستماتیک و با دقت بالا سعی دارد با رد دیدگاه توسعه برون‌زا، این نکته را آشکار سازد که توسعه و رقابت پایدار زمانی می‌تواند عملیاتی گردد که مناطق موردنظر از منابع و قابلیت‌های داخلی به بهترین نحوه استفاده کنند. (خطیبی و زرآبادی، ۱۴۰۰: ۶). متاسوات می‌تواند با شناسایی جایگاه حریم در منطقه ۱۵ کلان‌شهر تهران در مقایسه با سایر رقبا در ابعاد رقابتی مختلف، مشخص نمودن میزان ارزشمندی، کمیابی، تقلیدناپذیری، غیرقابل جایگزینی منابع و قابلیت‌ها، بررسی میزان تاثیر عوامل داخلی بر کنترل تهدیدها یا استفاده بهینه از فرصت‌های بیرونی، بررسی میزان تناسب بین اهداف و منابع و قابلیت‌ها نقش سازنده‌ای در استفاده بهینه از مزیت‌های رقابتی توسعه پایدار در مناطق کلان‌شهری ایفا کند.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

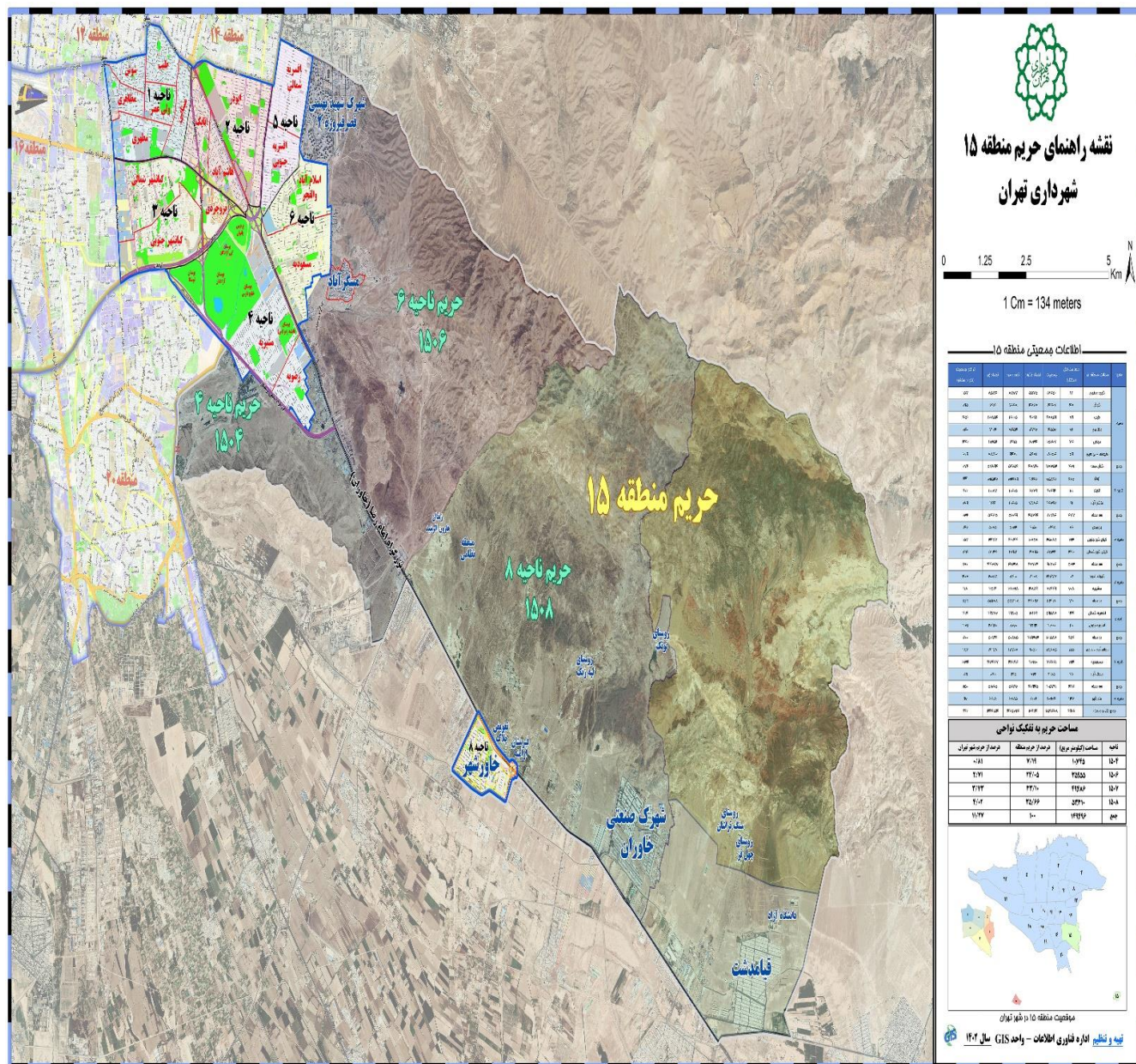
منطقه ۱۵ از شمال به پادگان قصر فیروزه، ۴۵ متری آهنگ، خیابان خاوران و شوش شرقی و از غرب به خیابان فداییان اسلام و از جنوب به بزرگراه نجفی رستگار، کوه بی‌بی شهربانو و کارخانه سیمان و از شرق به کوه‌های شرقی تهران و حد شرقی اراضی افسریه منتهی می‌شود. این منطقه از شرق با حریم شهر تهران، از جنوب با منطقه ۲۰، از غرب با منطقه ۱۶ و از شمال با مناطق ۱۲ و ۱۴ شهرداری تهران دارای مرز مشترک است. تعداد نواحی محدوده خدماتی منطقه ۱۵ شهرداری تهران ۷ ناحیه است که ۶ ناحیه آن در داخل محدوده شهر تهران و یک ناحیه دیگر (خاورشهر) در داخل حریم شهر تهران قرار دارد. تعداد محله‌های منطقه ۱۵ در داخل شهر تهران ۲۱ محله است. تعداد محله‌های ناحیه یک ۸ محله، ناحیه دو ۳ محله، ناحیه سه ۴ محله، ناحیه چهار ۳ محله، ناحیه پنج ۲ محله و ناحیه شش ۱ محله است. ضمن آنکه هر یک از محله‌های ۹، ۱۴ و ۱۹ بین دو ناحیه شهرداری مشترک است. تعداد جمعیت ساکن منطقه در سال ۱۳۹۵ برابر ۶۴۱۲۷۹ نفر بوده است. روند تحول تعداد جمعیت منطقه نشان‌دهنده متوسط رشد سالانه ۱/۹ درصدی آن در طول سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ می‌باشد. بیشتر بودن شتاب افزایش جمعیت منطقه نسبت به شتاب افزایش جمعیت تهران موجب افزایش تدریجی سهم نسبی جمعیتی این منطقه در شهر تهران شده است. با این همه باید توجه داشت که با پر شدن تدریجی اراضی مسکونی منطقه موجب کاهش ملموس در شتاب افزایش جمعیت آن شده است به طوریکه تعداد جمعیت منطقه در سال‌های اخیر ثابت باقی مانده است. ویژگی‌های منطقه و نقش آن در شهر از جمله حاشیه‌ای بودن، جنوب شهری بودن، دروازه‌ای بودن، نزدیکی به بیابان‌ها و کویر واقع در جنوب شهر، مشکل بودن دسترسی، استقرار در حاشیه کوه‌های بی‌بی شهربانو و غیره، عواملی هستند که موجب کاهش مزیت نسبی منطقه برای جذب فعالیت‌های اقتصادی در طول دوره شکل‌گیری و گسترش آن شده و منطقه را به صورت حیات خلوت مناطق داخلی شهر و محل دورریز فعالیت‌های اقتصادی نامطلوب و مزاحم آن درآورده است. از این رو، درحالی‌که شدت نسبی تمرکز فعالیت‌های اقتصادی در منطقه محدود بوده و این منطقه به طور عمده به عنوان یک منطقه خوابگاهی شناخته می‌شود، شدت نسبی استقرار فعالیت‌های اقتصادی مزاحم شهری در آن زیاد بوده و بخش قابل توجهی از منطقه توسط این گروه از واحدها اشغال شده است که از ویژگی‌های عمده آنها می‌توان زمین‌بر بودن و داشتن مساحت زیاد، داشتن فن‌آوری قدیمی و ناکارآمد، ناسازگاری با محیط شهری به ویژه با بافت مسکونی، استفاده زیاد از کارکنان ساده و نیمه‌ماهر، داشتن کالبد فرسوده و سیمای شهری نامطلوب، اشغال لبه معابر اصلی منطقه، پراکنش فضایی نامناسب، داشتن آلودگی‌های زیست‌محیطی و غیره را نام برد.

جدول ۱. مشخصات عمومی منطقه ۱۵

۲۰۴ کیلومتر مربع	مساحت کل منطقه با احتساب حریم استحقاقی آن
۲۷/۸ کیلومتر مربع	مساحت محدوده قانونی (۶ ناحیه)
۷ ناحیه	تعداد نواحی منطقه
۲۹/۲ کیلومتر مربع	مساحت ۷ ناحیه
نهم	جایگاه و رتبه منطقه از لحاظ وسعت در مناطق ۲۲ گانه تهران
۶۴۹۰۱۴ نفر	جمعیت منطقه (نفر)
چهارم	جایگاه و رتبه منطقه از لحاظ جمعیت در مناطق ۲۲ گانه تهران
۱۹ محله	تعداد محلات منطقه
۲۹/۷ کیلومتر مربع	وسعت محلات
۲۲۲ نفر در هکتار	تراکم جمعیت در منطقه
۱۷۶ کیلومتر مربع	مساحت حریم منطقه

شکل ۱. موقعیت هوایی منطقه ۱۵ (منبع: اداره کل حریم شهر تهران)

شکل ۲. نقشه حریم منطقه ۱۵ شهرداری تهران (منبع: واحد GIS شهرداری منطقه ۱۵)

یافته‌ها و بحث

هدف این پژوهش، شناسایی چالش‌هایی است که صیانت و توسعه پایدار حریم شهرداری منطقه ۱۵ را نشانه گرفته‌اند و در وهله دوم، پیدا کردن راهکارهایی برای حل‌شان می‌باشد. آنچه با نظر مستقیم فرهیختگان و صاحب‌نظران در قالب خروجی‌های نرم‌افزار متاسوات بیان خواهد شد. گام اول در کاربست مدل متاسوات، مشخص نمودن اهداف تحقیق است. برای تعیین اهداف ضمن استفاده از طرح‌های فرادستی مانند طرح راهبردی حریم تهران (۱۳۸۸) و طرح جامع تهران (۱۳۸۶) به پل کارشناسان مراجعه شده و از نظرات خبرگان و متخصصان این موضوع، استفاده و با تکیه بر همین نظرات میزان اهمیت اهداف در ۳ سطح بالا، متوسط و پایین درجه‌بندی گردید (شکل ۳).

Resources + Competition

Competitive Map

(V)RIO

Business Environment

Fit

H-SWOT Chart

Strategy Development

About

STRATEGIC PLANNING FOR

بها و راهبردهای صیانت و توسعه پایدار حریم منطقه 15 تهران

PLANNING PERIOD

1404

End of planning period (e.g., 4Q2013):

ORGANIZATIONAL OBJECTIVES

Identification	Priority Level
به توسعه پایدار حریم هماهنگ با چشم انداز 20 ساله کشور	Top Priority
فای درگیر در موضوع حریم جهت نگهداشت و صیانت از آن	Top Priority
جلوگیری از گسترش حریم و تثبیت مرز دقیق آن	Top Priority
اشخاص با هرگونه تخلف و ساخت و ساز غیرمجاز در حریم	Top Priority
نزل ساخت و سازها در حریم به استناد قانون شهرداریها	Medium Priority
اجرایی شدن کمربند سبز	Medium Priority
غل و صنایع آلوده کننده از حریم براساس سند راهبردی آن	Top Priority
تغییر نگرش منفی مردم به حریم	Medium Priority
روی انسانی متخصص برای مدیریت، نظارت و کنترل حریم	Medium Priority
دت رویه در برخورد با ساخت و سازهای غیرمجاز در حریم	Low Priority
برخورد با دخالت های سیاسی، حکومتی و رانت در حریم	Top Priority
خط جهت نظارت بر سرعت تخریب طبیعت و زیست بوم حریم	Medium Priority
ساماندهی و کنترل کاربری کشاورزی در حریم	Top Priority
جهت نظارت بر تحولات کالبدی، فعالیتی و جمعیتی حریم	Medium Priority
شناساندن قابلیت ها و پتانسیل های حریم به مردم	Medium Priority
اسازی جهت رهایی از مدیریت مجمع الجزایری و تشتت آرا	Medium Priority
تأسیس سازمان مدیریت و پایش حریم پایتخت	Top Priority
	Low Priority

شکل ۳. اهداف تعیین شده برای رساله و اولویت شان در نرم افزار متاسوات (منبع: یافته های پژوهش)

Meta-SWOT

Resources + Competition
↓
Competitive Map
↓
(V)RIO
↓
Business Environment
↓
Fit
↓
H-SWOT Chart
↓
Strategy Development
↓
About

CRITICAL SUCCESS FACTORS

Identification
Which resources and capabilities are required to be successful in our line of business (industry)?

مدیریت یکپارچه حریم	12	%
حضور و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	11	%
حضور و سرمایه‌گذاری بخش دولتی	3	%
کمر بند سبز	11	%
انتقال صنایع آلاینده	11	%
ناری شهروندان ساکن در حریم و افزایش مشارکت عمومی	8	%
جاذبه‌های طبیعی	7	%
زیرساخت‌ها و امکانات تفریحی و گردشگری	7	%
بازدید و نظارت مستمر میدانی توسط کارشناسان	5	%
گسترش کشاورزی ارگانیک	4	%
ن و اتخاذ وحدت رویه بین کلیه دستگاه‌های ذخیل در حریم	8	%
مدیریت منابع مالی در اداره امور حریم	7	%
ن فرسوده جهت توسعه میان‌افزا و مقابله با هجوم به حریم	6	%

Add +

Back Next

Total 100

شکل ۴. اهداف تعیین شده برای رساله و اولویت‌شان در نرم‌افزار متاسوات (منبع: یافته‌های پژوهش)

در گام دوم با تکیه بر نظرات پنل کارشناسان، منابع و قابلیت‌های حریم منطقه ۱۵ شناسایی و وزن‌دهی شدند. به دلیل برابر و یکسان نبودن وزن و اهمیت هر یک از اهداف با تکیه بر نظرات ارایه شده، به هر یک وزن و اهمیتی تخصیص یافت تا مجموع اوزان ۱۰۰ شود (شکل ۴). در گام سوم، به شناسایی ابعاد رقابتی، تعیین رقبا و مقایسه قابلیت‌های‌شان می‌پردازیم (شکل ۵). بنابر یافته‌های پژوهش و با تایید پنل کارشناسان، این رقبا به صورت موضوعی انتخاب شدند. حالا نوبت به رونمایی از اولین خروجی نرم‌افزار متاسوات یعنی (نقشه رقابتی) است (شکل ۶). این نقشه به ما نشان می‌دهد چالش‌ها و راهبردهای صیانت و توسعه پایدار حریم شهرداری منطقه ۱۵ نسبت به رقبایش که در گام سوم معرفی شدند، در دو بعد صیانت و توسعه پایدار چه جایگاهی دارد. نقشه رقابتی و سپس آنچه تحت عنوان آنالیز عددی از نرم‌افزار متاسوات استخراج شده است، رتبه‌بندی ۱۲ رقیب معرفی شده را به ما نشان می‌دهد. تخریب محیط‌زیست، بزرگترین رقیب و عامل تهدیدکننده صیانت و توسعه حریم منطقه ۱۵ است. روی پله دوم، ساخت و سازهای غیرمجاز قرار دارد. و زمین‌خواری، سومین رقیب عنوان پژوهش به حساب می‌آید.

Meta-SWOT

Resources + Competition

Competitive Map

(V)RIO

Business Environment

Fit

H-SWOT Chart

Strategy Development

About

IDENTIFICATION OF COMPETITIVE DIMENSIONS

Identify two dimensions that differentiate these resources and capabilities.
Be combined. In our industry we primarily compete on _____ and _____

صیانت

توسعه پایدار

How do you measure size ... ?

Sales Volume

IDENTIFICATION OF COMPETITORS

List the major competitors your organization will face:

جلوگیری از بروز آسیب‌های اجتماعی

جلوگیری از ساخت و سازهای غیرمجاز

جلوگیری از زمین‌خواری

جلوگیری از مهاجرت و ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی

بری از مدیریت متفرق (تنوع قوانین و تعدد مجریان قانون)

جلوگیری از تغییر کاربری باغات و زمین‌های کشاورزی

جلوگیری از تخریب محیط زیست

جلوگیری از اجرای کمربند سبز

جلوگیری از مدیریت و نظارت بر توسعه میان‌افزا

جلوگیری از بروز رانت‌های سیاسی، حکومتی، اقتصادی

جلوگیری از ایجاد آلودگی‌های صنعتی

جلوگیری از افزایش شدت نوسان قیمت زمین

BUSINESS SIZE RELATIVE TO COMPETITORS

How do we compare with our competitors on Sales Volume?

Much Smaller

Much Smaller

Smaller

Much Smaller

About the Same

Smaller

Much Smaller

Smaller

About the Same

Much Smaller

About the Same

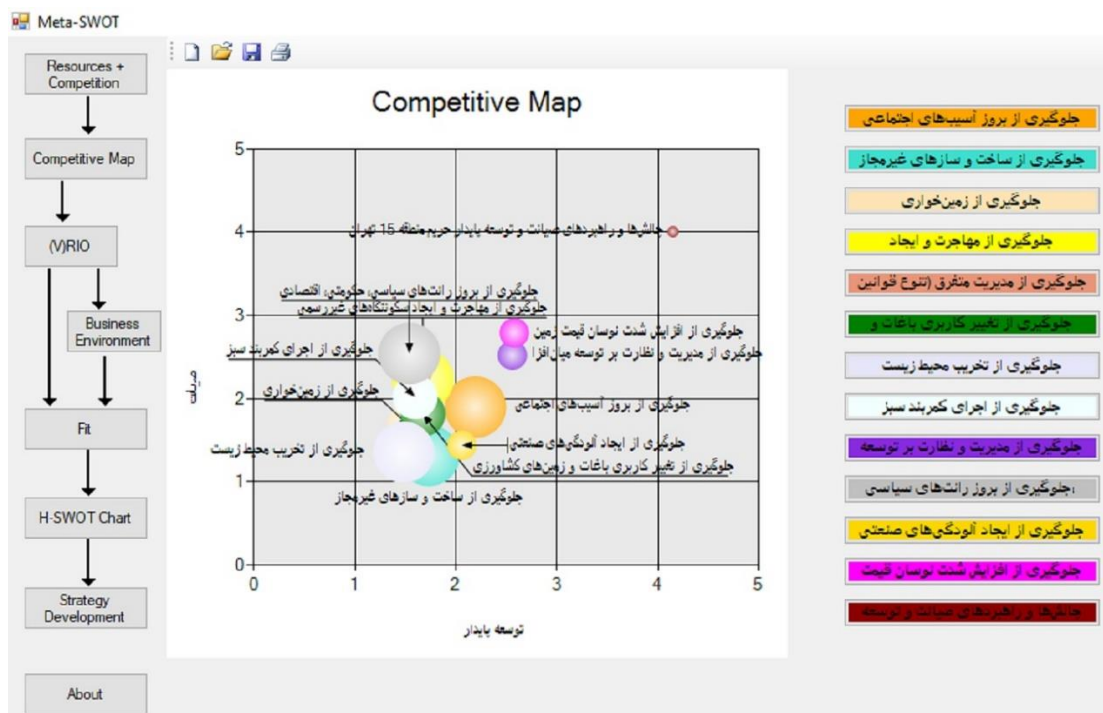
About the Same

Non-Integer Number?
(Please enter a decimal value between 1 and 5)

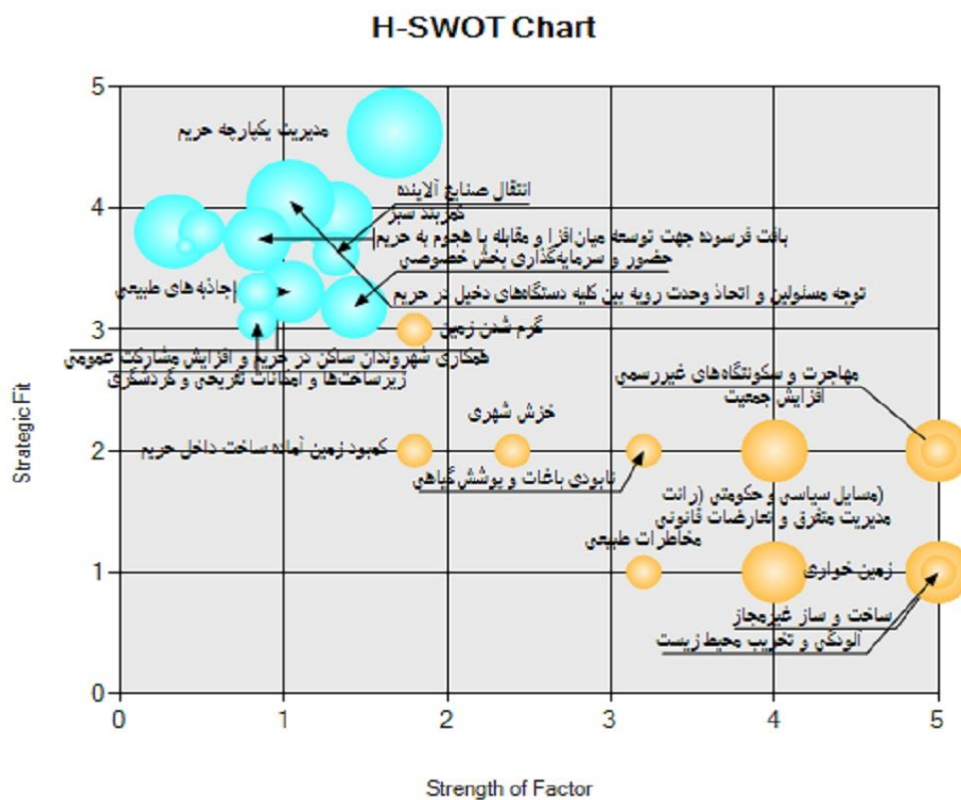
☐

شکل ۵. ابعاد رقابتی طبق پنل کارشناسان در نرم‌افزار متاسوات (منبع: یافته‌های پژوهش)

پس از آنکه نرم‌افزار از اولین خروجی‌اش تحت عنوان «نقشه رقابتی» رونمایی کرد، وارد گام چهارم می‌شویم. در این مرحله، به ارزیابی منابع و قابلیت‌ها براساس دیدگاه مبتنی بر منابع می‌پردازیم و وضعیت‌شان را از ۳ نظر کمیایی (باززش بودن)، تقلیدپذیری (تقلیدناپذیری) و غیرقابل جایگزینی در ۵ سطح کاملاً موافق، موافق، خنثی، مخالف و کاملاً مخالف طبق آنچه از نظرات کارشناسان معبد دلفی، خروجی گرفته‌ایم، تعیین می‌کنیم. گام بعدی، تعیین عوامل PESTEL می‌باشد. این عوامل، عواملی هستند که در کنترل سازمان نبوده و جزو عوامل خارجی به حساب می‌آیند. این عوامل به ۶ دسته سیاسی (Political)، اقتصادی (Economical)، تأثیرات فرهنگی اجتماعی محیط (Social)، تکنولوژیکی (Technical)، زیست‌محیطی یا بوم‌شناختی (Environmental) و قانونی (Legal) تقسیم می‌شوند. مخفف PESTEL مخفف ۶ حوزه بزرگ تأثیرگذار در محیط بیرونی و خارج از کنترل سازمان و داخل مجموعه هستند. در گام‌های بعدی، مقایسه‌های زوجی انجام می‌شود؛ ابتدا تناسب بین منابع و قابلیت‌ها با عوامل خارجی با این هدف که چگونه منابع و قابلیت‌ها، فرصت‌ها را پشتیبانی کرده و باعث کاهش تهدیدها می‌شوند؟ سپس، تناسب بین منابع و قابلیت‌ها با اهداف پژوهش تا میزان تأثیر منابع و قابلیت‌ها بر اهداف تعیین شده و اینکه منابع و قابلیت‌ها به چه میزان اهداف رساله را پشتیبانی می‌کنند. و حالا هدف غایی و نهایی پژوهش یعنی خروجی نهایی نرم‌افزار متاسوات طبق ورودی‌هایی براساس نظرات کارشناسان و فرهیختگان معبد دلفی تحت عنوان «نقشه راهبردی یا استراتژیک» (شکل ۷).

شکل ۶. نقشه رقابتی

شکل ۷. نقشه راهبردی طبق خروجی نرم‌افزار متاسوات

جدول ۲. آنالیز عددی رقبای معرفی شده برای عنوان پژوهش

رقیب		صیانت		توسعه پایدار		مجموع		رتبه نهایی	
		مقدار	نرمالیزه	مقدار	نرمالیزه	مقدار	نرمالیزه	مقدار	نرمالیزه
جلوگیری از بروز آسیب‌های اجتماعی		۲/۱۹	۱/۱۸	۱/۹۰	۰/۹۵	۴/۰۹	۲/۱۴	۱۰	۱۰
جلوگیری از ساخت و سازهای غیرمجاز		۱/۷۳	۰/۹۳	۱/۳۱	۰/۶۶	۳/۰۴	۱/۶۰	۲	۲
جلوگیری از زمین‌خواری		۱/۵۴	۰/۸۳	۱/۶۷	۰/۸۴	۳/۲۰	۱/۶۷	۳	۳
جلوگیری از مهاجرت و ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی		۱/۶۷	۰/۹۰	۲/۲۳	۱/۱۲	۳/۹۰	۲/۰۲	۷	۷
جلوگیری از مدیریت متفرق (تنوع قوانین و تعدد مجریان قانون)		۱/۶۲	۰/۸۷	۲/۳۱	۱/۱۶	۳/۹۳	۲/۰۳	۸	۸
جلوگیری از تغییر کاربری باغات و زمین‌های کشاورزی		۱/۶۷	۰/۹۰	۱/۸۱	۰/۹۱	۳/۴۸	۱/۸۱	۴	۴
جلوگیری از تخریب محیط زیست		۱/۴۸	۰/۸۰	۱/۳۵	۰/۶۸	۲/۸۳	۱/۴۸	۱	۱
جلوگیری از اجرای کمربند سبز		۱/۶۰	۰/۸۶	۲/۰۲	۱/۰۱	۳/۶۲	۱/۸۸	۶	۶
جلوگیری از مدیریت و نظارت بر توسعه میان‌افزا		۲/۵۶	۱/۳۸	۲/۵۲	۱/۲۶	۵/۰۸	۲/۶۵	۱۱	۱۱
جلوگیری از بروز رانت‌های سیاسی، حکومتی، اقتصادی		۱/۵۴	۰/۸۳	۲/۵۴	۱/۲۸	۴/۰۸	۲/۱۱	۹	۹
جلوگیری از ایجاد آلودگی‌های صنعتی		۲/۰۶	۱/۱۱	۱/۴۴	۰/۷۲	۳/۵۰	۱/۸۳	۵	۵
جلوگیری از افزایش شدت نوسان قیمت زمین		۲/۵۸	۱/۳۹	۲/۷۹	۱/۴۰	۵/۳۷	۲/۷۹	۱۲	۱۲

جدول ۳. منابع و قابلیت‌ها طبق نقشه راهبردی در خروجی نرم‌افزار متاسوات

منبع و قابلیت	X	Y	Bubble Size	Ranking
مدیریت یکپارچه حریم	۱/۶۸	۴/۶۲	۶/۹۷	۱
حضور و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	۱/۴۳	۳/۱۹	۵/۹۱	۳
حضور و سرمایه‌گذاری بخش دولتی	۰/۳۳	۳/۸۱	۴/۹۶	۶
کمربند سبز	۱/۳۲	۳/۹۴	۵/۴۷	۴
انتقال صنایع آلاینده	۱/۳۲	۳/۶۲	۳/۷۱	۹
همکاری شهروندان ساکن در حریم و افزایش مشارکت عمومی	۰/۹۶	۳/۳۸	۳/۲۴	۱۱
جاذبه‌های طبیعی	۱/۰۵	۳/۳۱	۴/۹۴	۷
زیرساخت‌ها و امکانات تفریحی و گردشگری	۰/۸۴	۳/۰۶	۳/۱۸	۱۲
بازدید و نظارت مستمر میدانی توسط کارشناسان	۰/۵	۳/۸۱	۳/۷۶	۸
گسترش کشاورزی ارگانیک	۰/۴	۳/۶۹	۱/۷۹	۱۳
توجه مسئولین و اتخاذ وحدت رویه بین کلیه دستگاه‌های دخیل در حریم	۱/۰۴	۴/۰۶	۶/۵۳	۲
مدیریت منابع مالی در اداره امور حریم	۰/۸۴	۳/۳۱	۳/۳۶	۱۰
بافت فرسوده جهت توسعه میان‌افزا و مقابله با هجوم به حریم	۰/۸۴	۳/۷۵	۵/۱۲	۵

نتیجه گیری

نرم افزار متاسوات برای این پژوهش، دو خروجی مهم ارائه کرده است: شکل (۶) و شکل (۷). شکل (۶)، رتبه بندی ۱۲ رقیب معرفی شده را به ما نشان می دهد. تخریب محیط زیست، بزرگترین رقیب و عامل تهدیدکننده صیانت و توسعه حریم منطقه ۱۵ است. روی پله دوم، ساخت و سازهای غیرمجاز قرار دارد. و زمین خواری، سومین رقیب به حساب می آید (جدول ۲). شکل (۷)، نشان می دهد منابع و قابلیت های عنوان پژوهش دارای اوزان مختلفی است که مهمترینش «مدیریت یکپارچه حریم» است و روی پله های بعدی هم «توجه مسئولین و اتحاد وحدت رویه بین کلیه دستگاه های دخیل در حریم»، «حضور و سرمایه گذاری بخش خصوصی»، «کمر بند سبز» و «توجه به بافت فرسوده جهت توسعه میان افزا و مقابله با هجوم به حریم» قرار دارند (جدول ۳).

آنچه به عنوان نتایج این پژوهش با استفاده از خروجی متاسوات اعلام شد، قرابت زیادی با تحقیقاتی دارد که پیش از این انجام شده بود. اکبری و دیگران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «کاربست متاسوات در برنامه ریزی و مدیریت صیانت و توسعه پایدار حریم کلان شهر تهران» نشان دادند وزن منابع و توانایی های داخلی نسبت به اوزان منابع و توانایی های حریم پهنه جنوبی یکسان نیست بطوریکه عامل های مدیریت یکپارچه حریم، کمر بند سبز و سرمایه گذاری بخش خصوصی به ترتیب بیشترین اوزان را دارند. نتایج بررسی عوامل خارجی محیطی نیز نشان داد، مولفه های مدیریت متفرق و تعارضات قانونی در زمینه حریم، زمین خواری و ساخت و سازهای غیرمجاز، مخاطرات طبیعی و زیست محیطی بیشترین اوزان را در بین عوامل کلان محیطی در ارزیابی عوامل محیطی موثر خارج از کنترل سازمان (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی اجتماعی، تکنولوژیکی، بوم شناختی و قانونی) دارند. زرابادی و خطیبی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «صیانت و توسعه پایدار حریم شهر تهران با استفاده از مدل متاسوات» به این نتیجه رسیدند که مدیریت یکپارچه، وحدت رویه در تصمیم سازی و تصمیم گیری بین دستگاه های دخیل و کمر بند سبز دارای بیشترین اوزان نسبت به سایر عوامل در صیانت و توسعه پایدار حریم کلان شهر تهران می باشد. مولفه های جلوگیری از ساخت و ساز غیرمجاز، حفظ و جلوگیری از تغییر کاربری اراضی باغی و زراعی و کاهش آلودگی و تخریب محیط زیست هم، بیشترین میزان تاثیر را در بین مولفه های کلان محیطی دارند. «طرح برنامه راهبردی مدیریت و برنامه ریزی حریم پایتخت و برنامه ریزی حریم شمال بزرگراه بابایی» نشان می دهد که استقرار مدیریت یکپارچه برای حریم کلان شهر تهران ضروری است. دانیالی و دیگران (۱۳۹۶) در مقاله «راهبردهای مدیریت یکپارچه در حریم کلان شهر تهران با تاکید بر ایجاد کمر بند سبز» به این نتیجه رسیدند که رشد و گسترش تهران، مشکلات عدیده ای مانند استقرار صنایع آلاینده و مزاحم و تعدد و تراکم بالای اسکان های غیررسمی در محیط پیرامون شهر را ایجاد و وجود مدیریت های متعدد به این مشکلات دامن زده است. فو و دیگران^۳ (۲۰۱۸) در مقاله «تاثیر مدیریت حریم بر حفاظت از پوشش گیاهی» با تکیه بر عکس های هوایی به این نتیجه رسیده که توسعه نامتوازن و غیرقانونی در حریم کلان شهرها، تاثیرات مخربی بر زیست جانوری و گیاهی نواحی حاشیه ای کلان شهری می گذارد.

به عنوان پیشنهاد کاربردی برای حفظ حریم شهر و جلوگیری از چالش ها و مشکلات، می توان به این موارد اشاره کرد؛ تبدیل اداره کل حریم در شهرداری تهران به یک سازمان و تاسیس سازمان مدیریت و پایش حریم تهران؛ استفاده از ظرفیت های صدا و سیما برای ارتقای آگاهی شهروندان در خصوص مسایلی که حریم و توسعه پایدار آن را تهدید می کند؛ مدیریت یکپارچه حریم به این صورت که تمام ذی نفعان کلیدی یعنی ساکنان شهرها، شهرک ها و روستاهای واقع در حریم با توجه به توانایی خود حق اظهار نظر و مشارکت در امر برنامه ریزی و مدیریت این پهنه را داشته باشند و از توانایی تمام ارگان ها، شهرداری ها، فرمانداری ها و ادارات ذیربط برای نظارت بر برنامه های مصوب در خصوص حریم استفاده شود؛ برخورد جدی و بدون اغماض با هرگونه تخلف و ساخت و ساز غیرمجاز حقیقی و حقوقی در حریم؛ توسعه میان افزا و توجه به زمین های خالی موجود داخل محدوده شهری؛ تربیت نیروی متخصص جهت نظارت و مدیریت بر حریم؛ بروزرسانی تجهیزات مورد نیاز برای بررسی دقیق و برخط تحولات حریم.

^۳ Fu et al

منابع

- اکبری، مجید؛ رحیم سرور؛ نوبخت سبحانی و سیدعلی موسوی نور. (۱۳۹۶). کاربست مدل متاسوات در برنامه ریزی و مدیریت صیانت و توسعه پایدار حریم کلان شهرها (مطالعه موردی: حریم پهنه جنوبی کلان شهر تهران). *مجلس و راهبرد*. ۲۴(۹۱)، ۶۶-۱۰۰.
- انوری، نعمت‌الله. (۱۳۹۷). ساماندهی حریم کلان شهر تهران در چارچوب مطالعه روابط متقابل میان اسکان جمعیت و اشتغال. *فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*. ۸(۳۰)، ۳۶۰-۳۴۱.
- انوری، نعمت‌الله و سید جمال‌الدین دریاباری. (۱۳۹۷). بررسی مسایل مدیریتی حریم کلانشهر تهران در ارتباط با روند فعلی و آتی تحولات کالبدی و جمعیتی. *فصلنامه علمی پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*. ۱۰(۲)، ۲۳۸-۲۱۵.
- بافرانی، جمال و پروانه مهدوی. (۱۳۹۴). راهبردها، سیاست‌ها و ملاحظات ناظر بر ساماندهی و آمایش درونی منطقه ۱۲ تهران. *مجموعه مقالات همایش تمرکززدایی و ساماندهی پایتخت*.
- بردی آنامرادنژاد، رحیم. (۱۳۹۵). تحلیلی بر برنامه‌ریزی فضایی و الگوی توسعه شهرنشینی در ایران. *نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*. ۷(۲۶)، ۹۳-۱۱۲.
- بناء، مرتضی. (۱۳۹۸). تحلیل نهادی مدیریت صیانت و توسعه پایدار حریم (مورد مطالعه: حریم منطقه ۱۹ شهرداری تهران). *رساله دکتری تخصصی رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد علوم و تحقیقات.
- بهرامی‌جاف، ساجد؛ ناصر نصیریان و مریم تک‌روستا. (۱۴۰۱). حریم شهر؛ حفاظت یا توسعه (بررسی و تحلیل پنج دهه برنامه‌ریزی برای حریم پایتخت). *فصلنامه آمایش سیاسی فضا*. ۴(۲)، ۷۱-۸۶.
- تقوایی، مسعود؛ حسین رجب‌صلاخی و مرجان شفیعی. (۱۴۰۱). تحلیلی بر راهبردهای تحقق مدیریت یکپارچه شهری (مطالعه موردی: شهر تهران). *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*. ۲۰(۱)، ۸۵-۱۱۸.
- خطیبی، علیرضا و زهرا سادات (سعیده) زرابادی. (۱۴۰۰). صیانت و توسعه پایدار حریم شهر تهران با استفاده از مدل متاسوات. *هفتمین کنگره سالانه بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری*. تهران.
- دانیالی، تهمینه؛ نعمت حسین‌زاده و حسن لطفی‌طلب. (۱۳۹۶). راهبردهای مدیریت یکپارچه حریم در کلان‌شهر تهران با تاکید بر ایجاد کمربند سبز. *پنجمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری و مدیریت شهری*. تهران.
- رنجبرزاده، سمیه. (۱۳۹۹). ارزیابی حریم کلان‌شهر تهران با تاکید بر حکمروایی خوب شهری. *دومین کنفرانس محیط زیست، عمران، معماری و شهرسازی*.
- زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۹۱). بررسی تحولات جمعیت و فعالیت در گستره حریم کلان‌شهرهای ایران و الزامات مدیریتی آن؛ مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران. *اولین همایش ملی مدیریت شهری در افق ۱۴۰۴*. تهران: مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه شریف.
- سبحانی، نوبخت؛ پروانه زیویار و رحیم سرور. (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل روابط علی و معلولی شاخص‌های تاثیرگذار بر مدیریت یکپارچه حریم پایتخت. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*. ۵۱(۲)، ۴۵۱-۴۲۹.
- سرور، رحیم و جمال بافرانی. (۱۳۹۸). تحلیل راهبردی وضعیت نظام مدیریت سیاسی حریم منطقه شهری تهران. *فصلنامه آمایش سیاسی فضا*. ۱(۳)، ۱۲۹-۱۳۸.

سرور، رحیم. (۱۴۰۱). برنامه‌ریزی و مدیریت مناطق کلان‌شهری با تاکید بر مدیریت یکپارچه منطقه کلان‌شهری تهران. تهران: انتشارات سروش.

طرح راهبردی حریم پایتخت. (۱۳۹۱). مهندسين مشاور طرح و کاوش.

ناصرمستوفی، انوشیروان و رامنا قلمبر دزفولی. (۱۴۰۰). ارزیابی علل و پیامدهای نارسایی در مدیریت یکپارچه حریم پایتخت با تاکید بر الزامات طرح جامع شهر تهران. فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای. ۱۱(۴۴)، ۳۴۰-۳۱۹.

هادی‌زاده بزار، مریم. (۱۳۹۳). مدیریت اراضی حریم شهرها، راهکاری اصولی در کاهش مشکلات شهری: نمونه موردی شهر مشهد. هفت‌شهر. ۴۳ و ۴۴.

Amoateng, P. Cobbinah, B. P. & Owusu- Adade, K. (۲۰۱۳). Managing Physical Development In Peri-urban Areas of Kumasi. Ghana: A Case of Abuakwa. *Journal of Urban and Environmental Engineering*. P: ۹۶-۱۰۹.

Allen, A. (۲۰۰۳). Environmental planning and management of the peri-urban interface: perspectives on an emerging Field. *Environmental & Urbanization*. Vol. ۱۳. No. ۱

Barros, J. L. Tavares, A. O. Monteiro, M. & Santos, P. P. (۲۰۱۸). Peri-urbanization and rurbanization in Leiria city: The importance of a planning framework. *Sustainability*. ۱۰(۷). ۲۵۰۱

Buxton, Michael. (۲۰۱۹). Green Belts: Past; Present; Future? *Journal Planning Theory & Practice*. Published ۲۷ Mar ۲۰۱۹. Pages ۳۱۱-۳۱۴

Dockerill, Berti. Sturzaker, John. (۲۰۱۹). Green belts and urban containment: the Merseyside experience. *Journal Planning Perspectives*. Published ۱۲ May ۲۰۱۹. Pages ۵۸۳-۶۱۸

Fu, W. Lü, Y. Harris, P. Comber, A. & Wu. L. (۲۰۱۸). Peri-urbanization may vary with vegetation restoration: A large scale regional analysis. *Urban Forestry & Urban Greening*. ۲۹. ۷۷-۸۷

Mauro, G. (۲۰۲۰). Rural–Urban Transition of Hanoi (Vietnam): Using Landsat Imagery to Map Its Recent Peri-Urbanization. *ISPRS International Journal of Geo-Information*. ۹(۱۱). ۶۶۹